

Алім Расімович Асманов,
здобувач кафедри педагогіки
та дитячої психології
МНУ імені В. О. Сухомлинського,
вул. Нікольська, 24, м. Миколаїв, Україна

МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ТВОРІВ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розкривається методична система формування у старшокласників почуття Батьківщини під час вивчення кримськотатарської літератури. Виявлено ключові положення цієї роботи, що охоплює провідну ідею, мету і завдання дослідження, його концептуальні засади, а також зміст, принципи, форми, методи, засоби та умови (етапи, підходи, засоби) формувального процесу в їх нерозривному зв'язку та взаємодії всіх системних елементів.

Ключові слова: методична система, патріотичні почуття, кримськотатарська література, формування в старшокласників патріотичних почуттів

Важливим складником формування громадянської особистості в загальноосвітній школі є патріотичне виховання учнів засобами мистецтва слова, про що наголошується у Законі України «Про загальну середню освіту», Концепції літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі, Державному стандарті базової і повної середньої освіти і предметних навчальних програмах із літератури у старшій школі [7; 8, с. 159–160].

Проблеми патріотичного виховання були предметом пильної уваги відомих українських педагогів минулого: Г. Ващенко, І. Огієнка, С. Русової, К. Ушинського, які пов'язували це поняття з громадянською позицією та суспільною активністю особистості.

Стратегічні завдання формування засобами художньої літератури у шкільній молоді почуттів громадянської відповідальності та любові до Батьківщини вирішуються в Україні завдяки різних національних чинників, які позитивно впливають на прогресивний поступ усього суспільства в умовах вільного розвитку в державі різних національних громад, які діють у власних та спільних інтересах.

Патріотичне виховання таким чином сприяє єдності українського народу, зміцненню соціально-економічних та духовно-культурних основ нашої держави. Враховуючи нові суспільно-політичні реалії в Україні, все більшої актуальності набуває виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі задля зміцнення країни, формування у школярів активної громадянської позиції.

Важливу роль у розбудові української держави відіграє кримськотатарська громада, яка опікується навчанням та вихованням підростаючого покоління, враховуючи багаті народні традиції та вагомий надбання вітчизняної педагогічної науки і шкільної практики викладання кримськотатарської літератури.

Провідною ідеєю дослідження, у тому числі його експериментальної частини, є концептуальне рішення доцільності проведення патріотичного виховання старшокласників у шкільному курсі кримськотатарської літератури на всіх основних етапах вивчення художнього твору: в підготовчій

роботі до його сприймання, під час первинного читання тексту, а також його аналізу та підсумкової роботи над прочитаним.

Передбачається формування літературних знань, регулятивівіучнівсько-читацької діяльності (за правилами-орієнтирами розумових дій) та ціннісних орієнтацій старшокласників на основі триєдиної моделі культури, що актуально в контексті означеної теми та ефективно у плані розвитку світоглядних позицій школярів, оскільки дає змогу розробити методичну систему виховуючого навчання на уроках кримськотатарської літератури, в основі якого відбувається засвоєння не лише знань, а й способів їх здобуття, а також реалізація виховного потенціалу твору, що вивчається, наслідком чого є навчально-виховний результат – якісні зміни в характері особистості, яка навчається і виховується.

Оскільки ключовим складником мети дослідження є навчання кримськотатарської літератури, внаслідок якого учні засвоюють програмові твори та знання про них, формуються аналітико-синтетичні вміння роботи з творами мистецтва слова, переймаються емоційно-чуттєвими враженнями і наповнюються відповідними почуттями, то виховання у них почуття Батьківщини, патріотичних думок і прагнень здійснюється у природному процесі вивчення та засвоєння літературного твору, який має відповідний культурно-духовний потенціал, створений письменником.

Розуміння читачем культурного досвіду, відображеного в художньому творі, можливість його осмислення з народних духовних позицій, загальнолюдських ідеалів добра та справедливості, патріотизму й самовідданості зумовлюється суб'єктивним досвідом кожного, зокрема [2, с. 124].

У цьому зв'язку розвиток цього досвіду, який формується і в процесі шкільної освіти, особливо – під час навчання літератури як образу життя і людини, є важливим завданням педагогічної спільноти, найперше – вчителя рідної мови і літератури.

Створення методичної системи формування у старшокласників почуття Батьківщини під час

вивчення кримськотатарської літератури передбачає визначення і послідовну характеристику основних складників цієї системи, які мають працювати в педагогічному процесі в тісній взаємодії. Зважаючи на провідну ідею дослідження, визначаємо ключові положення методичної системи, які мають принципове значення для її теоретичного обґрунтування та практичного втілення. Мова йде про такі дидактично-літературознавчі *принципи*:

- міжособистісної навчальної взаємодії;
- засвоєння літературного твору в єдності думки і почуття.

Принцип міжособистісної навчальної взаємодії. Здійснення цього принципу на практиці забезпечує інтерсуб'єктне навчання літератури (В. Уліщенко), діалогічну взаємодію і толерантність як основу полікультурного сприйняття й особистісного засвоєння художнього твору, виховний вплив особистості автора та його образу життя і людини на характер кожного учня [12, с. 15].

Стосовно особистісного потенціалу старшокласників, які беруть у цьому процесі діяльну участь, зазначимо, що ключовим принципом, який забезпечує ефективність навчання і виховання під час вивчення літературного твору, є положення про *єдність читацької думки і почуття* у цьому процесі.

Мова йде про взаємодію емоційно-чуттєвого чинника сприймання художнього твору з пізнавальним, що забезпечує сприймання і пізнання явища мистецтва слова та його особистісне засвоєння. Через схвильованість та емпатію читач глибше проникає у внутрішній світ літературних героїв, адекватніше сприймає сутність і красу картини, змальованої письменником, переживає духовне піднесення та моральне очищення, переймається високими почуттями любові до Батьківщини й готовності на самопожертву заради її блага.

Враховуючи стадійний процес художнього сприймання, плануємо спрямувати емоційну енергію дітей та їхній розумовий пошук природним чином – за стадіями рецепції. Для цього відповідно вибудовуємо розбір твору, так розробляємо завдання і запитання за текстом, щоб вони відбивали не лише зміст аналітичної роботи, а й порядок її проведення. Щоб розв'язати це педагогічне завдання, орієнтуючись на стадії сприймання твору, відповідно визначаємо три групи проблем, які треба розв'язати під час роботи над текстом та з якими найчастіше стикаються учні:

- 1) виразне читання твору та його переказ близько до тексту, адекватне емоційне враження від прочитаного;
- 2) аналіз тексту в єдності думки і почуття, у взаємодії елементів його змісту і форми;
- 3) інтерпретація змісту і значення твору та новий рівень його засвоєння – узагальнювальний, який передбачає свідоме визначення теми, проблематики та ідеї твору, його художні особливості та достоїнства, суспільно-культурне значення та духовний вплив.

Саме на третій стадії первинні емоції читачів, збагачені роботою думки, перетворюються й міцніють як глибокі людські почуття, що є складником мети методичного дослідження.

Орієнтуючись на ключові проблеми вивчення твору, за І. Лернером, В. Паламарчук, визначаємо і відповідні три типи навчально-виховних завдань, послідовне виконання яких має привести до успішного досягнення дидактичної мети шляхом емоційно-відтворювальної, емоційно-аналітичної та емоційно-узагальнювальної роботи учнів над текстом. Кожен із типів цих завдань має свою структуру, елементи якої відповідають основним умінням, які мають виробити учні певного класу [5, с. 245].

Наприклад, 1 тип – емоційно-відтворювальний – передбачає роботу відтворювальної уяви школярів; 2 тип – емоційно-аналітичний – охоплює дії з розчленування компонентів змісту і форми твору; 3 тип – емоційно-синтетичний – означає утворення у свідомості учнів образних і поняттєвих узагальнень. Зміст структурних елементів означених типів завдань запозичений нами із навчальних програм, у яких визначено, що повинні знати учні певного класу та які вміння в них треба сформувати.

Таким чином, у різних класах має бути різна структура кожного типу завдань. Знання і вміння, які мають бути сформованими у десятикласників, трансформовані таким чином у завдання, що спрямовані на їх вироблення шляхом включення у процес вивчення у певному класі різних художніх творів. Типологія навчально-виховних завдань для 10-11 класу така:

структура 1 типу: (знання життєвого і творчого шляху письменників; знання текстів художніх творів; виразне читання творів, у тому числі – напам'ять);

структура 2 типу: (визначення понять художнього образу, літературного типу, художнього методу, стилю письменника, літературних родів і жанрів; самостійний аналіз творів; визначення ролі системи образів, сюжету, композиції та образотворчих засобів мови; виявлення авторського ставлення до зображуваного).

структура 3 типу: (пояснення характерних художніх особливостей вивчених творів; визначення естетичного, загальнолюдського та конкретно-історичного значення художніх творів).

Виконання цих завдань, структурованих відповідно до змісту знань і вмінь, визначених у навчальних програмах як обов'язкових до засвоєння в 10 і 11 класах, забезпечує формування у старшокласників потрібних знань і вмінь, а також особистісне сприйняття художніх творів, оскільки спонукає давати їм ідейно-естетичну оцінку й пояснювати їхнє загальнолюдське та конкретно-історичне значення.

Навчання кримськотатарської літератури і виховання патріотичних почуттів старшокласників відбувається, отже, під час ознайомлення їх з особистістю письменника та його життєвим ідеалом, виразного читання й відтворення змісту текстів, що вивчаються, які в більшості своїй мають переважно

національну спрямованість, й далі – аналізу образної системи творів та розкриття їх змісту і багатьох значень, важливих для забезпечення життєдіяльності етносу, розуміння конкретно-історичних умов його проживання, усвідомлення загальнодержавних та загальнолюдських цінностей, за яких патріотизм визнається високим почуттям, головним мірилом духовності національно свідомої особистості [8, с. 160].

Отже, призначення розподілу навчально-виховних завдань на типи і структуру полягає в тому, що вони регламентують основний перелік важливих понять і дій, які треба виконати в роботі над твором і забезпечити належний рівень його особистісного засвоєння.

Аналіз навчальних програм кримськотатарської літератури для старшої школи показує, що визначені для вивчення твори Бекира Чобан-Заде, Амді Гірай-байя, Керіма Джама-накли, Ідріса Асаніна, Сеїту-мера Еміна, Черкеза Алі наповнені національно значущим змістом, оскільки в більшості своїй присвячені багатостраждальній історії свого народу, героїчним подіям та самовідданим борцям за свободу краю і процвітання етносу [13, с. 126-139].

Зміст навчання і виховання в шкільному курсі кримськотатарської літератури передбачає застосування для його засвоєння учнями відповідної системи методів і форм педагогічної роботи.

А. Ситченко описує методи літературного аналізу в школі, методи навчання, метод проєктів, модельований метод тощо, актуальні в контексті дослідження. Дидактична наука дає можливість скористатися в цій роботі різними класифікаціями методів навчання літератури, в основу яких покладено різні чинники: зміст і форму знань, характер пізнавальної роботи тощо [11, с. 38].

У навчанні літератури робимо вибір на користь словесних методів: розповіді та лекції; практичної роботи з текстом; унаочнення навчального матеріалу, що сприятиме опрацюванню біографічних відомостей про письменника (перша група методів), текстів творів, що вивчаються, та матеріалів про них, надасть нові форми унаочнення вербальних методів на всіх етапах вивчення художнього твору.

Так, під час вивчення у старших класах відомостей про життя і творчість письменників доречним буде провести лекцію, в якій треба висвітлити естетичний ідеал митця та його громадянську позицію, художній світ творів письменника та його концепцію людини і суспільства як радять Є. Пасічник, А. Ситченко, Г. Токмань [6, с. 95–96; 11, с. 69].

Виразне читання і засвоєння творів потребує більше практичної роботи і передбачає дії вчителя й учнів, спрямовані на емоційне і правильне відтворення тексту та його аналіз, що враховує особливості певного літературного роду й жанру.

Підсумкова робота за вивченим твором особливо важлива з погляду дослідження, оскільки саме на прикінцевому етапі вивчення твору наголошується на ідейно-художніх особливостях і значенні твору, його естетичній вартості та національному і

загальнолюдському контентах. При цьому усні й письмові вправи на основі прочитаного твору є дієвими засобами досягнення більш глибокого розуміння учнями та сформованості відповідних почуттів – стурбованості за долю рідного краю, любові до Батьківщини й самовідданої боротьби за її кращу долю.

У дослідженні зважаємо на методи виховання та розвитку: навчання цінностей, переорієнтації зусиль виховання, приучування, переконування та сугестії, схвалення та звсудження (за О. Вишневським). Значний інтерес для нас становить метод системного навчання цінностей, у складі якого діють такі прийоми:

- *первинне засвоєння інформації*, яке відбувається в процесі розповіді, лекції, пояснення, бесіди, що забезпечують надання учням відомостей про моральні цінності, які сповідує у своєму житті письменник та персонажі його творів;
- *пояснення* на основі аналізу поведінки літературних героїв з погляду етичних норм і правил поведінки, у тому числі – патріотичного змісту, *керована дискусія* щодо відповідності думок і вчинків персонажів суспільним ідеалам патріота-громадянина;
- *рольова гра* передбачає залучення школярів до участі в модельованій, штучно створеній ситуації, в якій вони мають виконати певну соціальну роль, що допоможе їм у розв'язанні літературної задачі та поясненні моральних суперечностей, які вона підкреслює.

Наступний прийом навчання цінностей стосується *принагідного виховання*, що не обмежується лише засвоєнням змісту матеріалу, що вивчається, а й, засобом рольової гри, пов'язується з реальними життєвими ситуаціями із сімейного життя чи громадського досвіду та їх обговоренням.

Такий прийом було застосовано в людинотворчій системі викладання літератури вчителя-новатора Є. Ільїна, про що вже йшлося у роботі. Серед інших прийомів методу навчання цінностей віддаємо йому перевагу у своєму дослідженні й ми.

Літературні можливості для виховання цінностей шляхомrinaгідного виховання реалізуються під час коментування відображених у творах кримськотатарської літератури історичних сторінок із життя етносу, ідейно-моральної характеристики поведінки персонажів та життєвої позиції письменника, а також у тому, з яким настроєм учні беруться до читання та обговорення творів патріотичного змісту, який приклад їм подає вчитель та інші особи – учні, критики, бібліотекарі та ін. Важливо, щоб сімейне оточення, соціальні погляди та суб'єктний досвід учня були сприятливими для засвоєння моральних засад та ідеалів, проголошуваних у творах мистецтва слова.

У навчанні використовуємо не лише традиційні методи, а й інноваційні, особливо ті, які сприяють міжособистісній взаємодії всіх учасників педагогічного процесу. Мова йде про інтерактивні методи навчання, особливий характер комунікації між партнерами педагогічного процесу, коли максимально напружується суб'єктний досвід

кожного учня, який переважає у здобутті нового досвіду пізнавальної діяльності.

Груповий підхід до структурування класного колективу дає більші можливості для врахування індивідуальних особливостей школярів, їхніх літературних уподобань та моральних пошуків, а також сприяє залученню ширшого кола учнів до класної та домашньої роботи над твором.

Групові форми застосування методів навчання і виховання на уроці розглядаємо у методичній системі як оболонку для дії навчальних методів і прийомів щодо засвоєння програмового змісту шкільного курсу кримськотатарської літератури.

Однією з основних традиційних форм навчальних занять вважаємо *урок*, призначення якого зумовлюється змістом матеріалу, що вивчається, та методами його опрацювання з метою засвоєння. Залежно від того, які етапи уроку беруться за основу пояснення уроку як форми навчання, вченими (М. Кудряшов, Л. Мірошніченко, В. Неділько, Є. Пасічник, А. Ситченко, Б. Степанишин, В. Шуляр) пропонуються різні його класифікації, які було враховано у побудові власної моделі патріотичного виховання школярів під час навчання літератури, що й відбувається здебільшого на уроках із предмета, який займає у школі одне з чільних місць [6, с. 6; 11, с. 74; 14, с. 87].

У плануванні та проведенні уроків літератури враховуємо і *нетрадиційні* їх форми, які сприяють активізації значення учнів, сприяють партнерській взаємодії вчителя й учнів. Методисти (А. Ситченко, Б. Степанишин, Г. Токмань) вказують на такі нестандартні форми навчання, як-от: урок-концерт, урок-інсценізація, урок-диспут, урок-семінар, урок-конференція, урок-звіт, інтегрований урок, що є підґрунтям для реалізації методів виховання та літературного розвитку школярів, їхніх креативних здібностей та ціннісних орієнтацій, оскільки уроки проводяться з урахуванням самостійності дітей, що збагачує їхній суб'єктивний досвід.

Традиційні та нестандартні уроки літератури об'єднуються в пропонованій системі за єдиною дидактичною метою, основними складниками якої є навчання і виховання.

Таким чином, важливою формою літературного виховання є *навчально-виховна ситуація*, що створюється на уроці літератури, під час якої учні виконують певні розумові дії та набувають відповідних ідейно-світоглядних переконань, які мають для них ціннісне значення. Засобом створення такої ситуації виступає *літературна задача*, розв'язання якої має формувальне значення для духовного розвитку школярів, найперше – національно-патріотичного виховання. Крім літературної задачі, ефективним засобом навчання і виховання на уроках літератури вважаємо навчально-виховні завдання, які своїм змістом цілеспрямовано сприяють патріотичному вихованню.

Для успішного виконання літературних задач і навчально-виховних завдань педагоги (В. Паламарчук) і психологи (Л. Виготський, В. Давидов, Г. Костюк) пропонують застосовувати

не лише структурування завдань за типами відповідно достадій художнього сприймання, про вже йшлося в роботі, а й орієнтовні основи розумових дій, правила-орієнтири, за якими формуються розумові дії, потрібні для опрацювання матеріалу певного змісту [5, с. 240].

Мова йде про алгоритмізований підхід, що є основою технологізованого навчання, ефект від якого, на думку А. Ситченка, «...досягається тим, що складний процес засвоєння знань і вмінь розподіляється на низку потужних операцій, внаслідок чого пізнавальна діяльність здійснюється певною навчальною дією, яка передбачає ті чи ті прийоми своєї реалізації». Такий підхід сприяє компетентнісному навчанню літератури, бо забезпечує не тільки засвоєння літературних знань, умінь, а й ставлень, уявлень, почуттів, навіяних дітям силою творів мистецтва слова [11, с. 23–28].

Серед функцій методичної моделі формування літературної компетентності старшокласників засобами інформаційно-комунікаційних технологій Л. Назаренко виокремлює соціокультурну, яка передбачає формування гуманістичного світогляду і розвиток духовної культури учнів під час вивчення художнього твору [3, с. 125].

Вчена передбачає мультимедійне наповнення навчальних завдань такими прийомами: а) ілюстрації сюжету твору, що вивчається, засобами ІКТ; б) підготовки учнями тестових завдань за змістом твору та розміщення їх в інформаційній програмі; в) розробки відео запитань для з'ясування читацьких вражень від сприйнятого твору; г) конструювання колажу для ілюстрації композиційних особливостей твору; д) створення відеофільму за літературним матеріалом тощо. Ці та інші мультимедійні прийоми природно вписуються у структуру навчальних завдань, надаючи їм нового емоційно-змістового наповнення та патріотичної спрямованості.

Отже, складниками пропонованої методичної системи виховання у старшокласників почуття Батьківщини під час вивчення кримськотатарської літератури є: принципи міжособистісної навчальної взаємодії та засвоєння літературного твору в єдності думки і почуття; ціннісні характеристики змісту літературної освіти в 10-11 класах кримськотатарських шкіл; типи і структура навчально-виховних завдань; методи, форми і засоби ефективної навчально-виховної роботи.

Для успішної реалізації виховного спрямування навчання літератури було використано певні методологічні підходи, як-от: особистісно зорієнтований, компетентнісний та технологічний підходи до організації та проведення навчання і виховання засобами літератури, етапний характер навчання, диференціювання навчально-виховних завдань за стадіями художнього сприймання і типами тих умінь, які треба сформувати в учнів для успішного навчання і виховання засобами літератури, відповідність змісту, форм і методів навчання програмовим вимогам до знань і вмінь учнів кожного класу.

Зважаємо на те, що компетентнісний підхід, як на думку сучасних методистів (А. Ситченко, В. Шуляр, Т. Яценко) є ключовим поняттям нової парадигми шкільної освіти, яке означає формування в учнів інтегрованої здатності, «що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізуватися на практиці» [11, с. 29–34; 14, с. 12; 15, с. 60].

Зазначені характеристики інтегрованої якості учнівської особистості є основою для формування патріотичних ідей і почуттів засобами літератури, оскільки їх узагальнена формула передбачає єдність думок і понять та почуттів і ставлень.

Формування соціальних та громадянських компетентностей, які визначені серед ключових за Концепцією нової української школи, перебуває таким чином у великій залежності від реалізації компетентнісного підходу до навчання і виховання в шкільному курсі кримськотатарської літератури.

За Н. Пустовіт, таке виховання передбачає максимальне врахування інтересів окремої особистості та узгодження поряд із цим суспільних потреб і можливостей. Мова йде про формування засобами літератури особистісних цінностей, що регулюють включення суб'єкта в соціальні зв'язки та стосунки і трактують людину як соціокультурну реальність [9, с. 28].

Оскільки, за П. Гальперінім, формування розумових дій відбувається за певними етапами – від прямого прикладу та детальних рекомендацій до їх інтеріоризації, то в дослідженні орієнтуємося на рівні цієї навченості та вихованості школярів. На цій

підставі визначено такі етапи навчання літератури [1, с. 78–84]:

- спочатку вчитель дає приклад правильної відповіді на запитання чи виконання завдання. Цей етап має репродуктивний характер і передбачає наслідувальну реакцію школярів;
  - на другому етапі формування прийомів розумової роботи учням пропонують замість зразка діяльності детальний план її проведення, що активізує розумові дії учнів у певному їх порядку;
  - третій етап навчання характеризується скороченим («згорнутим») планом дій, зважаючи на меншу залежність учнів від зовнішньої педагогічної допомоги.
  - на четвертому етапі навчання учні більше спираються на свій внутрішній ресурс, схильні виконувати свої дії під голосовий супровід і не залежать від унаочнення діяльності;
  - завершальним етапом навчання є повне переведення розумових дій у внутрішній план, що засвідчує інтеріоризацію дій певного типу і характеризує якість суб'єктного досвіду учнів. Саме на цьому етапі вміння, на думку А. Сафонова, переходять у вищу якість, доведену до автоматизму, – навички [10, с. 37].
- Зростаючий обсяг знань і умінь, які мають опанувати учні за висхідною – від класу до класу, а також етапний характер їх засвоєння передбачають необхідність ускладнювати і літературні завдання для учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гальперин П.Я. Формирование умственных действий // Хрестом. по общ. психологии. Психология мышления / Под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер, В.В.Петухова. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – С.78-86.
2. Культурологія: українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. М.М.Заковича. – 4-е вид., випр. і допов. – К.: Знання, 2009. – 589 с.
3. Назаренко Л.А. Формування предметної літературної компетентності старшокласників засобами інформаційно-комунікаційних технологій: дис.. канд. пед.. наук: 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська література. – Миколаїв, 2015. – 243 с. – С.125.
4. Наказ МОН від 26.01.2011 р. № 58 // Директор школи (Шкільний сівіт). – 2011. - № 27/28. – С. 58-63.
5. Паламарчук В.Ф. Інноваційні процеси в педагогіці : першооснови педагогічної інноватики / В. Ф. Паламарчук// – Т. 2. – К. : Освіта України, 2005. – 503 с.
6. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навч. посіб. для студ. вищих закладів освіти. / Є.А.Пасічник// – К.: Ленвіт, 2000. – 384 с. – С.95-96.
7. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1392-2011
8. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Кримськотатарська мова і література. 5-11 класи. /Яєва А.М., Алієва Л.А., Веліуллаєва А., Муртазаєва Г.Є. – Сімферополь: Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 2003. – 176 с. -С. 159-160.
9. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта та виховання крізь призму сьогодення / Г. П. Пустовіт // Рідна шк. – 2009. – № 3 (963). – С. 28 – 33.
10. Сафонова А. М. Воспитание читательских навыков / А.М. Сафонова. - М., 1983.
11. Ситченко А.Л. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах: навчальний посібник для студентів-філологів / Анатолій Ситченко// – К. :Ленвіт, 2011. - С. 23-34.
12. Уліщенко В.В. Теорія і практика інтерсуб'єктного навчання української літератури в школі: монографія. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – 398 с. – С.15.
13. Усеїнов Т.Б. Къырымтатар эдебиятынынъ орта асырлар девيري (Крымскотатарская литература периода Средневековья). Учебник-хрестоматия / Т.Б. Усеїнов. – Симферополь : Крымчпедгиз, 1999. – 176 с. – На кримскотатарском языке.

14. Шуляр В.І. Урок літератури в умовах 12 річної школи: 5—9 класи: практико-орієнтована монографія / В. І. Шуляр. — Миколаїв : Вид во «Ларіон», 2006. — 284 с.
15. Яценко Т.О. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга пол. ХХ – поч. ХХІ ст.): монографія. – К.: Педагогічна думка, 2016. – 360 с. – С.60.

*Алим Расимович Асманов,
соискатель кафедры педагогики и детской психологии
ННУ имени В. А. Сухомлинского,
ул. Никольская 24, г. Николаев, Украина*

МЕТОДИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ФОРМИРОВАНИЯ У СТАРШЕКЛАССНИКОВ ПАТРИОТИЧЕСКИХ ЧУВСТВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЙ КРЫМСКОТАТАРСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Любовь к Родине, уважение её традиций и обычаев, отношение молодёжи к гражданским обязанностям, становление и развитие молодого поколения в духе уважительного отношения к народам проживающим бок о бок на её территории – является одним из важнейших задач воспитания школы, семьи и общества.

В статье раскрывается методическая система формирования у старшеклассников чувства Родины в процессе изучения крымскотатарской литературы. Выявлены ключевые положения этой работы, которые охватывают главную идею, цели и задачи исследования, его концептуальные основы, а также содержание, принципы, формы, методы, средства и условия (этапы, подходы) воспитания чувства Родины у старшеклассников.

Цель статьи – раскрыть логику обоснования и содержания методической системы формирования у старшеклассников чувства Родины в процессе изучения крымскотатарской литературы.

Акцентируется внимание на ориентацию старшеклассников в процессе изучения крымскотатарской литературы на получение тех знаний, умений и навыков, которые будут способствовать развитию и совершенствованию патриотического отношения к своей Родине.

Также, автор уделяет внимание на применение педагогом традиционных и нетрадиционных форм работы с учащимися на основе развивающего характера всех форм обучения и воспитания по развитию его внутренней духовной жизни, которая будет направлена на самопознание и воспитания чувства Родины. При проведении исследования исходили из того, что методическая работа педагога должна строиться на основе двух взаимосвязанных принципов: межличностного учебного взаимодействия и усвоения литературного произведения в единстве мысли и чувства.

Основными педагогическими условиями воспитания чувства Родины у старшеклассников в процессе изучения крымскотатарской литературы являются:

- личностно-ориентированный, компетентностный и технологический подходы к организации и проведению обучения и воспитания средствами литературы;
- этапный характер обучения, дифференцирование учебно-воспитательных задач по этапам художественного восприятия и типами тех умений, которые надо сформировать у учащихся для успешного обучения и воспитания средствами литературы;
- соответствие содержания, форм и методов обучения программным требованиям к знаниям и умениям учащихся.

Внедрение, проверка и оценка эффективности предложенной методической системы воспитания патриотических чувств старшеклассников при изучении крымскотатарской литературы и педагогических условий ее реализации, являются задачами дальнейшего исследования.

Ключевые слова: методическая система, патриотические чувства, крымскотатарская литература, формирование у старшеклассников патриотических чувств.

*Alim Rasimovich Asmanov,
Postgraduate of the Pedagogy and Child Psychology Department,
Mykolayiv National University
named after V. O. Sukhomlynsky,
24 Mykolaivska Str., Mykolaiv, Ukraine*

METHODICAL SYSTEM AIMED AT FORMING HIGH SCHOOL STUDENTS' PATRIOTIC FEELINGS IN THE PROCESS OF STUDYING THE WORKS OF THE CRIMEAN AND TATAR LITERATURE

The love for Motherland, respect for its traditions and customs, young people's attitude to civil responsibilities, the formation and development of the younger generation in a spirit of respect for the people living side by side on its territory is one of the most important tasks providing the education of school, family and society.

The article is devoted to the methodical system enabling the formation of high school students' patriotic feelings in the process of studying the works of the Crimean and Tatar literature.

The key provisions of this work have been identified; they cover the main idea, goals and objectives of the study, its conceptual framework as well as the content, principles, forms, methods, means and conditions (stages,

approaches) for educating a sense of the motherland in high school students. The purpose of the article is to disclose the logic of the justification and content of the methodical system aimed at the formation of high school students' feeling of motherland in the process of studying the Crimean and Tatar literature.

Attention is focused on high school students' orientation in the process of studying the Crimean and Tatar literature for obtaining those knowledge and skills which will contribute to the development and improvement of patriotic attitudes towards their Motherland. The author also pays attention to the teacher's use of traditional and non-traditional forms of work with students on the basis of the developing nature of all forms of education and upbringing in order to develop their inner spiritual life, which will be aimed at self-knowledge and educating the feelings of Motherland. During the research we believed that teacher's methodical work should be based on two interrelated principles: interpersonal learning interaction and mastering of the literary work uniting of thoughts and feelings.

The main pedagogical conditions for the upbringing of high school students' feeling of motherland in the process of studying the Crimean and Tatar literature are these ones: - person-oriented, competence- and technology-centred approaches to the organization and conduct of upbringing through literature; - the step-by-step nature of teaching, the differentiation of teaching and educating tasks within the stages of artistic perception and types of those skills that students need to form for successful schoolchildren's education by means of literature; - the consistency of the content, forms and methods of training in program requirements to students' knowledge and skills.

The introduction, verification and evaluation of the effectiveness of the proposed methodological system for educating high school students' patriotic feelings in the study of the Crimean and Tatar literature and the pedagogical conditions for its implementation are the tasks of further research.

Key words: methodical system, patriotic feelings, the Crimean and Tatar literature, formation of high school students' patriotic feelings.

Подано до редакції: 1.11.2017 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2017 р.

Рецензент: д.пед.н., професор А. М. Бозуш